

آسیب های شرکتهای چند ملیتی بر محیط زیست

با استفاده از قواعد حقوقی موجود

(تاریخ دریافت ۱۴۰۱/۰۵/۱۵، تاریخ تصویب ۱۴۰۱/۱۲/۱۲)

شراره زبردست

چکیده

با گسترش علم و فناوری نوین اطلاعاتی در دنیای مجازی به نام اینترنت به وجود آمد که این اطلاعات دنیای تجارت را نیز دستخوش تحول و تغییرات بزرگی نمود چونکه اکثر افراد در جامعه به دنبال مشاغل و موقعیت و همچنین افزایش دارایی و گسترش ثروت؛ سودهی بالا خود هستند خوب در این زمینه تجارتی شرکت های چند ملیتی برای رسیدن به خواسته های خود ممکن است باعث ایجاد صدمه به محیط زیست اطرافمان شوند. محیط زیست برای ما دارای ارزش بسیار بالایی میباشد؛ همانطور که حفظ صلح و امنیت بین المللی برای انسانها لازم است و در جهت حفظ این نظم و صلح کشورها و سازمان های بین المللی تلاش میکنند، به نظر اینجانب باید در جهت حفظ محیط زیست نیز تلاش نمود چون محیط زیست ارث گذشتگان نیست که به ما رسیده باشد بلکه عاریت و امانتی است دست تمام انسان های روی کره زمین. پس باید مراقب همچنین گوهری یا جواهری ارزشمند خود را بدانیم و آن را به نسل های آینده خود نیز تقدیم کنیم با استفاده از توسعه پایدار "توسعه پایدار هر کشوری باید از هر زمینه ای باید کشور خود را به توسعه پایدار برساند چه در زمینه محیط زیست، سرمایه گذاری تجاری، اقتصاد بین المللی، حقوق بشر که می توان در زمینه محیط زیست این گونه بیان نمود که تامین نیازهای نسل امروز بدون مخاطره ننداختن نسل فردا" و البته کشورها نیز برای حفظ این میراث مشترک بشریت کنواسیون هایی را باهم به امضا رسانند.

واژگان کلیدی: شرکت های چند ملیتی، حقوق محیط زیست، حقوق تجارت، سرمایه

گذاری تجاری، قواعد حقوقی

مقدمه

در این دوره معاصر در زمینه فعالیت های اقتصادی مهم و هم چنین ابزارهایی برای سرمایه گذاری و انجام معاملات تجاری در سطح بین المللی بدون دخالت دولت ها را در حال مشاهده هستیم؛ اکثر قریب به اتفاق حقوق دانان در زمینه تجاری به این امر متعقد هستند دخالت دولت صرفا در امر واردات و صادرات با مشکل مواجهه میشوند به عنوان مثال زمانی که یک خودروی خارجی بخواهد وارد شود دولت برای حمایت از کالای داخلی خود مالیات های سنگینی وضع میکند و این امر واردات خودرو و هم چنین کالاهایی نظیر به این امر را مختل میکند اما هدف از بیان این مسئله این است که دولت ها در شرکت های چند ملیتی هیچ گونه دخالت مستقیمی ندارند؛ اما به نظر اینجانب دخالت حداقلی در زمینه حفظ محیط زیست و انعقاد معاهدات یا کنواسیون ها نیاز میباشد چون همانطور که بشر نیاز به حفظ صلح و امنیت بین المللی دارد، نیاز به محیطی زیست سالم برای زندگی کردن دارد.

حقوق محیط زیست جز حقوق نرم میباشد و شاید سوالاتی که ذهن شما را درگیر میکند این است که: با وجود اینکه حقوق بین الملل جز حقوق نرم است آیا کشورها به این مسئله اهمیت میدهند؟ با توجه به تحقیقات انجام شده؛ و با توجه به تحولات حقوق بین الملل چهار دوره وجود دارد که با اینکه حقوق نرم است و بر اثر عرف بین الملل به وجود آمده ضمانت اجرای چندانی در زمینه محیط زیست وجود ندارد، اما کشورها باهم دیگر یا چند کشور باهم دیگه به صورت معاهدات دو جانبه یا چند جانبه یا کنواسیون هایی را با هم تصویب می نمایند؛ از قبیل:

کنواسیون های پاریس ۱۹۰۲ برای پرندگان - کنواسیون واشنگتن ۱۹۰۲ برای سگ دریایی - کنواسیون ناشی از آلودگی دریا ۱۹۶۱ - کنواسیون رامسر ۱۹۷۲ - منشور جهانی طبیعت ۱۹۸۲ - برنامه یونپ.

نگرانی بیشتر ما آسیب هایی که این شرکت های چند ملیتی ممکن است مثل خیلی از معادن طلا به محیط زیستمان آسیب وارد کند.

بخش اول: مفهوم تجارت و سرمایه گذاری تجاری

مفهوم تجارت از گذشته تا کنون وجود داشته است در زمان های گذشته تجارت یا به نوعی داد و ستد کالا که اشخاص باهم دیگه با دادو ستد به جای پول معامله می کردند، اما امروز با گذشت تدریجی زمان و پیشرفت تکنولوژی های موجود تجارت نیز پیشرفت کرد به نوعی در در قرن معاصر یا حال حاضر تجارت به داخلی و خارجی تقسیم میشود. تجارت داخلی: مثل خرید و فروش خانه - ماشین - طلا و . . . . که وابسته به رضایت دو فرد میباشد که این به بحث مقاله ما مرتبط نمیشود.

تجارت خارجی یا بین المللی که با توجه به سازمان تجارت جهانی و گات؛ تجارت نیز پیشرفت کرد به نوعی برای بهتر معامله کردن در زمان لازم در جهت رسیدن به هدف تجارت که هسته سرمایه داری را تشکیل می دهند؛ البته با توجه به پیشرفت تکنولوژی؛ اینترنت و خدمات سرمایه گذاری و در زمینه تجارت الکترونیک تحقیق دو پژوهشگر مشهور به نام "کالا کوتا" و "وین سون" در یکی از کتابهای خود به نام "مرزهای تجارت الکترونیک" تجارت را این گونه تعریف نمودند: تجارت الکترونیک واژه معادلی برای خرید و فروش محصولات، خدمات و اطلاعات، به وسیله زیر ساخت های شبکه ای است.

پژوهشگر دیگری به نام آدام اسمیت فیلسوفی اسکاتلندی بود که از پیشروی اقتصاد سیاسی و پدر علم اقتصاد مدرن یاد می شود و او از نظریه پردازان اصلی نظام سرمایه داری مدرن که در کتاب ثروت ملل خودش به تفصیل شرح داده است راجب نظام سرمایه داری و ثروت؛ سودی که می خواهند بدست بیاورند. به نوعی ترس بشر و بعضی از تحقیقات حاکی از این میباشد که ممکن است این شرکت های چند ملیتی نیز به خاطر سود و بدست آوردن منافع خودشان به محیط زیست آسیب وارد میکنند و باید تدابیری جهت جلوگیری از این آسیب ها به عمل بیاید.

بند اول: سرمایه گذاری و اهداف سرمایه گذاری

همانطور که در هر موضوعی تعریفی رایج میشود از سرمایه گذاری و هدفی نیز دارد؛ در اینجا چون سرمایه گذاری ما مالی میباشد پس هدف بیشترین سود یا

بازده ممکن از آن سرمایه گذاری است یعنی هدف از سرمایه گذاری تجاری به حداکثر رساندن سود است که ممکن است برای رسیدن به این هدف خیلی از استانداردهای حقوق بشری را نادیده بگیرند. مثلاً برای اینکه یک معدن طلا جدید افتتاح گردد چون هدف آن سرمایه گذار ممکن است برای بدست آوردن سود بیشتر سلامت منطقه که در آنجا معدن وجود دارد؛ یا حتی باعث آسیب به انسان های که در منطقه زندگی میکنند و قبل از تولید و استخراج باید استاندارد های اولیه باید حفظ شود و تمام اصول ایمنی نیز رعایت شود چون ممکن است آب منطقه آلوده شود یا حتی باعث مرگ اهالی شود. در جهت شرکت های چند ملیتی نیز ما چنین نگرانی از آسیب هایی که ممکن است بر روی محیط زیست بگذارند را داریم. تا کنون در این مقاله راجب سرمایه گذاری هدفش و اینکه تجارت بین الملل چیست، هم چنین سخنان نظریه پردازان مشهور را نیز شنیدیم اکنون نوبت آن است که راجب خود شرکت های چند ملیتی صحبت نماییم.

بند دوم: شرکت های چند ملیتی

شرکت های چند ملیتی از اصطلاحات مختلفی تشکیل شده است مثل شرکت های فراملی، بنگاه های چند ملیتی اما مشهورترین اصطلاح خود شرکت های چند ملیتی هستند، البته همانطور که میدانید ممکن است تمام نویسندگان از واژه شرکت استفاده نکنند بعضی نویسندگان واژه بنگاه را ترجیح می دهند اما ترجیح من به عنوان یک محقق واژه شرکت است چون بنگاه واژه عامی است. البته همانطور که در اسناد سازمان ملل از جمله گزارش های جهانی سازمان بین المللی آنکتاد شرکت استفاده کرد اما در مقابل سازمان همکاری و توسعه از واژه بنگاه استفاده کرده اند. اما تعریف شرکت های چند ملیتی: یک شرکت چند ملیتی در اصل از یک مجمع واحد تشکیل شده است که در عرصه تجارت و سرمایه گذاری تجاری را انجام وظیفه مینماید که شرکت مالک سهام سایر شرکت هایی که با نام آنها تشکیل شده اند هست و از این طریق سهام سایر شرکت ها را نیز مطالعه میکنند در اصل اگر یک هرم را در نظر بگیریم راس هرم "شرکت چند ملیتی" است و بقیه شرکت ها در زیر مجموعه آن قرار می گیرند اما این شرکت فراملی یا چند ملیتی است که سایر سهام ها را مدیریت می نماید. البته بعضی از حقوق

دانان در کتاب خود این گونه نیز بیان داشتند که: اگر شرکت را به شکل نمودار بدانیم و ساختار آن را شبیه درخت که در آن شرکت مادر؛ تنه اصلی درخت است و شرکت های فرعی مانند ساقه های این درخت هستند. البته حقوق دان و نظریه پرداز ما "پر لمو تر" شرکت های چند ملیتی را از نظر سازمان دهی به سه دسته تقسیم نمود:

الف) گرایش جهانی

ب) گرایش به کشورهای مقصد

ج) گرایش به کشورهای مبدا

اما نکته ای که به بحث مقاله ما مرتبط است آسیب های شرکت های چند ملیتی و اینکه آیا اصول حقوقی در قبال جلوگیری از آسیب ها است و آیا این اصول حقوقی استاندارد هستند؟

بخش دوم: بررسی و تحلیل اصول حقوقی موجود در راستای موضوع مطروحه

همانطور که در ابتدای مقاله نیز بیان شد حقوق محیط زیست یک حقوق نرم می باشد پس دارای ضمانت اجرای چندان قوی نمیباشد پس میتوان اینگونه بیان نمود که شاید اصول موجود جنبه نظری دارد و هنوز به مرحله الزام قاعده نرسیده باشد اما مورد قبول می باشد.

الف) حداقل استاندارد های بین المللی بهداشت و ایمنی محیط کار؛ محیط

زیست و حمایت از مصرف کنندگان

ب) مسئولیت گروه چند ملیتی

ج) توسعه پایدار

د) وظیفه آگاه نمودن از مخاطرات و آرایه مشاوره: این اصل تقریباً همانند اصل اطلاع رسانی میباشد یعنی زمانیکه یک دولت از خطری آگاه میشود که ممکن است منجر به ورود صدمه یا مقررات سایر کشورها گردد آنها را در وضعیتی اضطراری قرار دهند باید آنها را از خطر مطلع نمود؛ به نظر اینجانب این اصل بیشتر در زمینه حوادث سلاح هسته ای میباشد اما در خصوص شرکت های چند ملیتی یا فرا ملیتی نیز کاربرد دارد.

ذ) اصل اقدامات احتیاطی و پیشگیرانه: این اصل به منظر پیشگیری از صدمات

زیست محیطی پیش از وقوع آنان است اما مبتنی بر دو پایه اساسی می باشد:

الف) ارزیابی فعالیت های در دست اقدام شرکت های چند ملیتی

ب) کنترل و نظارت وضعیت زیست محیطی که شرکت در آن منطقه قرار دارد.

به این ترتیب صاحبان شرکت ها یا همان مالکان سهام شرکت های چند ملیتی را به کاهش خسارت زیست محیطی ترغیب نماییم که در صورتی که فعالیت تجاری پروژه آنان از الزامات و قوانین مشخص شده پیروی نکنند مرجع ذی صلاح میتواند جلوگیری به عمل بیاورد. اصل احتیاطی بر مبنایی اینکه جدید میباشد تعاریف بسیاری از آن تا کنون ارایه نشده است بنابراین این امر باعث سو استفاده در معاملات تجاری شده اما در صورتی که ضوابط صدمات جدی یا جبران ناپذیری به محیط زیست وارد نماید و عدم تعیین اطلاعات کافی و دلایل قطعی علمی نباید وسیله ای جهت به تعویق انداختن اقدامات پر هزینه ای که لازم برای جلوگیری از تخریب محیط زیست است که دو نکته اساسی در این اصل نهفته است:

الف) بیان ضرورت پیش بینی خطر قبل از اینکه حادث شود

ب) ایجاد یک وظیفه برای ممانعت یا کاهش خطر حتی در مواردی که دلایل

قطعی علمی پیش بینی آن را دشوار می سازد

ر) شفاف سازی و آشکار بودن

ز) نظارت خارجی

س) اصل همکاری و حسن نیت: به نظر من این اصل نیز جز اصول حقوقی بین المللی باشد؛ چونکه محیط زیست مربوط به تمام کشورها است و باید تمامی کشورها برای حفظ آن و جلوگیری از تخریب آن به عمل آوردند این اصل را به این گونه میتوان بیان نمود که "این اصل توی تعهدات بین المللی است و جز اصول لاینکف منشور سازمان ملل متحده میباشد این اصل برای منشور الزام آور است و دولت ها موظف هستند در همه شرایط با حسن نیت برای حفاظت از محیط زیست با یک دیگر همکاری نمایند همچون تبادل اطلاعات مهم و برگزاری دوره های آموزشی - کمک در شرایط اضطراری به یک دیگر - انعقاد معاهدات و کنواسیون های بین المللی که مهم ترین آن کنواسیون وین برای حفاظت از لایه

ازون ۱۹۸۵ "

بخش سوم: نگاهی اجمالی به مسئولیت شرکت ها

الف) تضمین مطابقت فعالیت های اساسی شرکت های چند ملیتی با سیاست و طرح های کشورهایی که در آن زمینه مشغول هستند

ب) حق مالکیت معنوی و فکری در مورد اجازه " انتقال " و " انتشار " تکنولوژی موجود در شرکت

ج) تطابق قوانین با قواعد تکنولوژی جدید

د) نظارت مقامات ذی صلاح بر امر تکنولوژی شرکت ها به گونه ای که مانع توسعه فنی اقتصاد کشور نشود و جلوگیری از تخریب محیط زیست به عمل آید.

بند اول: مسئولیت شرکت های چند ملیتی برای حفظ معیارهای محیط**زیست**

همانطور که در بخش نخست بیان شد محیط زیست ما ارث گذشتگان ما نیست بلکه عاریت و امانتی در دستان ما میباشد پس این جمله از توسعه پایدار که " تامین نیاز های نسل امروز بدون مخاطره ننداختن نسل فردا " و برای رشد اقتصادی و جلوگیری از تخریب محیط زیستمان کشورها باید به اصولی از قبیل " اصل حسن نیت " , " اصل همکاری " , اصل احتیاط " , " اصل پیشگیری و حفاظت " و همچنین نکاتی که در این اصل ها نهفته است را رعایت بفرمایند چون این محیطی است که ما برای فرزندانمان و نسل های بعد از آن به جا خواهیم گذاشت و در صورتی که یک شرکت چند ملیتی به تولید و انتشار فعالیت های صنعتی بالا برای کسب سود دهی و منافع خود نمود باید جلوگیری و " اصل جبران خسارت وارده " بر آید اما به نظر من باید قبل تر از آن اگر کشور مطلع نمود اصل " احتیاطی و پیشگیری " را به عمل آورد چون جبران چینی خسارتی را نمیتوان صرفا به مادیات محدود نمود. هر چند در ماده ۳۱ و ماده ۳۵ طرح کمیسیون حقوق بین الملل بیان شده راجب تعهد دولت در قبال " زیان " و " آسیب " و " خسارت " و موافقت نامه ها و اعلامیه های بسیاری در مورد جبران خسارت وجود دارد اما به نظر بنده نمیتوان جبران خسارت نمود.

بند دوم: پیمان های جهانی سازمان ملل متحد برای حفاظت از محیط زیست

این طرح در سال ۱۹۹۹ در نشست سران اقتصادی در دارووس سویس، توسط کوفی عنان، دبیر کل وقت سازمان ملل مطرح شد و هدف اصلی این پیمان؛ تشکیل چهار چوبی جهت تسهیل گفت و گو میان سازمان ملل و سازمان تجارت جهانی درباره مسایل اجتماعی ناشی از جهانی شدن بود که این برنامه حول محور اصول بنیادین مرتبط با حقوق بشر - اشتغال - محیط زیست - مقررات ضد فساد مالی بود که دارای ده اصل است که ما صرفا اصول مربوط به محیط زیست را بیان منمایم:

الف) شرکت ها؛ بنگاه های اقتصادی و بازرگانی باید در حوزه فعالیت و قلمرو نفوذ خود از حقوق بشر حمایت کنند و به آن احترام بگذارند.

ب) شرکت ها؛ بنگاه های اقتصادی باید رویکرد پیشگیرانه ای نسبت به مشکلات زیست محیطی اتخاذ نمایند.

ج) شرکت ها باید متعهد گردند که در محافظت از محیط زیست مسئولیت مسئولیت بیشتری برعهده گیرند.

د) شرکت ها باید در تشویق توسعه و گسترش فناوری سازگار با محیط زیست بکوشند.

بخش چهارم: رویه قضایی بین المللی در ارتباط با مسئولیت شرکت ها در قبال حفظ محیط زیست

درست است که بیان نمودیم محیط زیست جز حقوق نرم میباشد نه سخت و دارای ضمانت اجرای چندان قوی نمیباشد اما به این معنی نیست که شکایتی یا دعوایی مطرح نشده باشد؛ که میتوان رویه قضایی در ارتباط با مسئولیت شرکت ها برای حفظ محیط زیست و دعوایی که مطرح است به این نمونه ها اشاره نمود. رای پرونده لوب علیه کیب: رای پرونده بوپال و لوب " در این پرونده شرکت های چند ملیتی که با انجام فعالیت های صنعتی خطرناک که فرآیند های خود را به کشورهای ضعیف تری اعمال نمایند و میتوان این گونه بیان نمود که این دعوا در خصوص دانشی برای جبران خسارت قربانیان بیشتر مطرح شده و این کیس ها ما بیشتر شاهد مطرح شدن دعوا از سوی دولت خارجی هستیم که علیه یک شرکت چند ملیتی " شرکت مادری که به عنوان سرمایه گذار اصلی " مد نظر

است شکایت مطرح و در مرحله رسیدگی ماهوی قرار می گیرد.

نتیجه گیری

در این مقاله هدف ما ضرری بود که این شرکت به محیط زیستمان وارد میکنند و اما راجب حقوق سرمایه گذاری و شرکت های چند ملیتی نیز چندین نکته بیان شد، اما همانطور که می دانیم شرکت های چند ملیتی دارای مسوولیت های متفاوتی هستند. مثل مالیات؛ مثل روابط کارگر و کار فرما یا سازمان بین المللی کار؛ سازمان توسعه همکاری و اقتصادی؛ سازمان تجارت جهانی اما توجه ما به مسوولیتی که شرکت در قبال محیط زیستمان را دارا هست و درست که بهتوجه به اینکه حقوق محیط زیست نرم میباشد و جنبه الزام آور بودن این بعد از مسوولیت شرکت نسبت به بقیه کمتر میباشد اما به موجب کنواسیون ها و اعلامیه ها و موافقت نامه کشورها و هم چنین مواد ۳۱ و ۳۵ طرح کمیسیون حقوق بین المللی در جهت حفاظت از محیط زیستمان در راستای منافع اقتصادی تنظیم شده است و یکی از آن اعلامیه ها تکالیفی است که سازمان ها برای حفظ محیط زیست به شرکت های چند ملیتی توصیه نمودند و آنان را مجبور به فراهم نمودن بالاترین استاندارد های امنیتی و بهداشتی کرده اند. یکی از این سندها پیمان جهانی ملل متحد که در ۱۹۹۹ در ده اصل تنظیم شده که در مقاله ما فقط به اصل های محیط زیستی اشاره شده است، اما این سند در قالب یک طرح بوده و ضمانت اجرای چندان قوی ندارد اما سند دیگری که در سال ۲۰۰۳ "هنجارهای سازمان ملل در مورد مسوولیت شرکت های چند ملیتی در ارتباط با حقوق بشر" که مورد تصویب دولت ها واقع نشد. اما امیداوریم که سرمایه گذاری تجاری و این شرکت های چند ملیتی یا بنگاه های اقتصادی به محیط زیستمان آسیب وارد نکنند با توجه به اصولی همچون "اصل اقدامات احتیاطی" و "اصل پیشگیری" و "اصل حسن نیت" و "اصل همکاری" و "اصل اطلاع رسانی" و "نظارت خارجی" و رعایت توسعه پایدار، پیشرفت را هم در زمینه منافع تجاری و توسعه اقتصادی کشورها با رعایت اصول و حفظ محیط زیست نظاره کنیم.

"به امید جهانی عاری از هرگونه جنگ و ظلم و ستم و سرشار از صلح و آرامش برای تمامی نسل های بشر"

منابع و مأخذ

* کتاب

۱. بیگ زاده؛ ابراهیم (۱۳۸۹)؛ حقوق سازمان های بین المللی. چاپ اول ، انتشارات مجد
۲. روسو (۱۳۴۷) حقوق بین الملل عمومی. ترجمه محمد علی حکمت؛ جلد اول؛ تهران. انتشارات دانشگاه تهران
۳. ضیایی بیگدلی. محمد رضا، (۱۳۸۸). حقوق بین الملل عمومی. نشر گنج دانش؛ تهران؛ چاپ سی و هشتم
۴. لوونفلد. آندریاس، (۱۳۹۰) حقوق بین الملل سرمایه گذاری. ترجمه محمد جعفر قنبری جهرمی؛ انتشارات جنگل؛ چاپ اول
۵. میر حسینی؛ سید حسن (۱۳۸۵)؛ فرهنگ حقوق مالکیت فکری؛ حقوق مالکیت صنعتی. نشر میزان. چاپ نخست

* مقاله

۱. امیدوار. علیرضا (۱۳۸۵). رعایت حقوق بشر توسط شرکت ها. [http://foreigninvestment.blogfa.com/dec. ۲۰۱۴](http://foreigninvestment.blogfa.com/dec.2014)
۲. صبور. مسعود (۱۳۸۲)؛ آژانس چند جانبه تضمین سرمایه گذاری میگا و استانداردهای سرمایه گذاری خارجی. مجله پژوهش های حقوقی؛ شماره ۴.
۳. ضیایی. سید یاسر (۱۳۸۹). جایگاه تعهدات زیست محیطی در حقوق بین الملل سرمایه گذاری. مجله پژوهش دانش.

* اسناد

۱. uk human rights act (۱۹۹۸)
۲. unctad (۲۰۰۴)
۳. who framework convention on tobacco control , Geneva, ۲۱ may (۲۰۰۳)